

Thomas Cathcart - Daniel Klein

**PLATÓN ÉS
A KACSACSŐRŰ EMLŐS
BEMEGY A BÁRBA...**

Thomas Cathcart - Daniel Klein

PLATÓN ÉS A KACSACSŐRŰ EMLŐS BEMEGY A BÁRBA...

Filozófia a viccek tükrében

TYPOTEX

Copyright © 2007 Thomas Cathcart and Daniel Klein.
First published in the English language in 2007
by Abrams Image, an imprint of ABRAMS, New York.
Original English title: *Plato and a Platypus Walk into a Bar...
Understanding Philosophy through Jokes.*
All rights reserved in all countries by Harry N. Abrams, Inc.

Hungarian translation © Kovács Janka (*Társadalom-
és politikafilozófia*), Kovács Zoltán, Verestói Nárcisz, 2023
Hungarian edition © Typotex, Budapest, 2023
Engedély nélkül semmilyen formában nem másolható!

Lektorálta: Komorjai László

ISBN 978 963 493 267 3

Kedves Olvasó!
Köszönjük, hogy kínálatunkból választott olvasnivalót!
Újabb kiadványainkról, akcióinkról a www.typotex.hu
és a facebook.com/typotexkiado oldalakon értesülhet.

Typotex Kiadó
Alapította Votisky Zsuzsa, 1989
A kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.
Felelős kiadó: Németh Kinga
Felelős szerkesztő: Leiszter Attila
Borítóterv és illusztrációk: Stark Attila
Nyomta és kötötte: OOK-PRESS Nyomda, Veszprém
Felelős vezető: Szathmáry Attila

TARTALOM

Filológ | Bevezetés

9

METAFIZIKA

15

LOGIKA

32

EPISZTEMOLÓGIA

53

ETIKA

76

VALLÁSFILOZÓFIA

93

EGZISZTENCIALIZMUS

108

NYELVFILOZÓFIA

118

TÁRSADALOM- ÉS POLITIKAFILOZÓFIA

134

RELATIVITÁS

157

METAFILOZÓFIA

166

Filozófiai stand-up | Végszó

171

A filozófiatörténet nagy pillanatai

173

Fogalommagyarázatok

177

*Szellemi keresztapánk,
GROUCHO MARX
emlékére,
aki így foglalta össze vezéreszménket:
„Ezek az alapelveim.
Ha nem tetszenek, mondok másokat.”*

FILOGEG

Bevezetés

DÉMÉTRIOSZ: Ha a földet Atlasz tartja a vállán, min áll maga Atlasz?

THEÓN: Egy teknősbéka hátán.

DÉMÉTRIOSZ: És min áll ez a teknősbéka?

THEÓN: Egy másik teknősön.

DÉMÉTRIOSZ: És *az* a teknős?

THEÓN: Kedves Démétriosz, aztán csak *teknős teknős hátán végestelen végig*.

Ez az ógörög párbeszéd jól illusztrálja a végtelen regresszus filozófiai fogalmát, amely akkor szokott felmerülni, amikor arra vagyunk kíváncsiak, hogy létezik-e első oka az életnek, a világegyetemnek, az időnek és a térnek, vagy ami a legfontosabb, a Teremtőnek. Valaminek létre kellett hoznia a Teremtőt is, tehát az okokból – netán teknősbékákból – álló sor nem végződhet vele. Vagy előtte egy másik Teremtővel, illetve még előbb egy korábbival. Teremtő Teremtő hátán lefelé – vagy felfelé, ha az a jobb irány a Teremtők hajszolása során.

www

Ha úgy találjuk, hogy a végtelen regresszus sehová sem vezet, segítségül hívhatjuk a *creatio ex nihilo* – semmiből történő teremtés – teóriáját, vagy ahogy John Lennon fogalmazott némileg eltérő kontextusban: „*Elvis előtt semmi sem volt.*”

www

De térjünk vissza a jó öreg Theónhoz. Amellett, hogy frappáns választ ad, az egész úgy hangzik, akár egy vicc csattanója. „Teknős teknős hátán”, *ennyi!*

Nincs ebben semmi meglepő. A humor és a filozófia közös szellemi töről fakad, mindkettő úgy lett kitalálva, hogy felpörgesse a gondolkodást. Mind a bölcelet, mind a vicc azt akarja elérni, hogy összezavarodjunk a dolgok állását illetően, hogy a feje tetejére álljon a világ, ám egyszersmind ássunk le a dolgok mélyére, és derítsük ki, mi a tényleges helyzet. Még akkor is, ha gyakran kellemetlen igazságokkal kell szembesülnünk. Amit a filozófus felismerésnek hív, azt a humorista poénnak nevezi.

Vegyük például a következő klasszikus viccet. Első pillantásra talán kissé bugyutának tűnik, de ha jobban megvizsgáljuk, azt vesszük észre, hogy a brit empirista filozófia közepébe trafál – az a kérdés ugyanis, hogy milyen információkra támaszkodhatunk a világ megismerése során.

Amikor Morty hazaér, feleségét és legjobb barátját, Lou-t meztelenül találja az ágyban. Szóhoz sem tud jutni, mert Lou máris felpattan:

– Mielőtt bármit mondanál, öregem, áruld el, kinek hiszel inkább, nekem vagy a saját szemednek!

Az érzékszervi tapasztalat elsőbbségének megkérdőjelezésével Lou azt a problémát veti fel, hogy a számtalan információ közül melyik tekinthető bizonyosnak, és miért. A világról szóló tények begyűjtésének egyik módja – mondjuk, a *látás* – megbízhatóbb-e, mint más lehetőségek – például az a hit, amely elfogadja Lou leírását a valóságról?

Egy másik *filogeg* az analógiás érvelést veszi célba, mely szerint, ha két okozat hasonlít, akkor az okoknak is hasonlítaniuk kell.

Egy kilencedik ikszét betöltő öregúr friss hírekkel büszkélkedik orvosának: „Doktor úr, a feleségem tizennyolc éves, és gyermeket vár.” Az orvos erre így felel: „Elmesélek magának egy történetet! Egy férfi elment vadászni, de puska helyett véletlenül az esernyőjét vitte magával. Amikor rátámadt egy medve, felkapta az ernyőt, elsütötte, és megölte az állatot.” Az öreg közbevág: „Lehetetlen! Biztos valaki más lőtt.” Mire az orvos: „Nekem is ez a véleményem.”

Nem is találhatnánk jobb illusztrációt az említett évrre. Az analógiát – mely csupán egy filozófiai trükk – manapság (persze tévesen) az intelligens tervezettség melletti érvelésben használják (tehát, mondjuk, ha van szemgolyó, akkor léteznie kell egy Mennyei Szemgolyótervezőnek is).

Folytathatnánk a példák sorát – és később meg is tesszük – az agnoszticizmustól a buddhizmuson és a hermeneutikán át az örökkévalóság gondolatáig. Látjuk majd, hogy a filozófiai fogalmakat miként lehet megvilágítani viccekkel, és hogy számos vicc mennyire lenyűgöző bölcséleti tartalmat hordoz. De várjunk csak, biztosan ugyanarra utal a két gondolat? Hamarosan erre is visszatérünk.

A FILOZÓFIAÓRÁKRA betévedő egyetemi hallgatók általában azt remélik, hogy némi képet kapnak, fogalmazzunk úgy, ennek az egésznek az értelméről, de aztán egy borzas hajú, rosszul öltözött fickó odabaktat a katedrához, és nekiáll előadást tartani a „jelentés” jelentéséről.

Először is, mondja, mielőtt bármilyen kérdésre, kicsire vagy nagyra válaszolnánk, meg kell értenünk, hogy mit jelent maga a kérdés. Kezdetben ugyan kelletlenül hallgatjuk, ám nemsokára rájövünk, hogy amiről ez a pofa beszél, borzasztóan érdekes.

A filozófia – és az őt művelő filozófus – már csak ilyen. A kérdések kérdéseket vetnek fel, és ezek megint újabbakat szülnek, kérdések egész generációit. *Kérdés kérdés hátán.*

Kezdehetjük olyan alaptémákkal, mint például: „Mi értelme a világnak?”; „Létezik-e Isten?”; „Hogyan lehetnék hű önmagamhoz?”; vagy: „Nem a jó előadóteremben vagyok?”, de hamar rájövünk, hogy messzebbre kell kérdeznünk ahhoz, hogy választ kapjunk a kiinduló kérdéseinkre. Ez a folyamat a filozófiai szakágak sorát hozta létre, amelyek aztán egyedi Nagy Kérdések megválaszolására tesznek kísérletet az alapjukul szolgáló kérdések tisztázása érdekében. Egyéb kérdés...?

Így tehát a „mi értelme a világnak” a metafizika felségterületére esik, míg Isten létezése a vallásbölcselethez tartozik. A „hogyan lehetnék hű önmagamhoz” dilemmáját az egzisztencializmus vizsgálja, a „nem a jó előadóteremben vagyok” pedig egy új terület, a metafizika tárgya, amely azt próbálja tisztázni, hogy mi is a filozófia. És így tovább, a filozófia minden egyes szférája eltérő kérdésekre keresi a választ és más-más fogalmakat elemez.

Könyvünk szerkezetét nem az idővonal, hanem ama gondolatok alapján rendeztük el, melyek akkor kavartak a fejünkben, amikor először merészkedtünk be egy filozófia-előadásra, továbbá ama bölcseleti diszciplínákat követve, amelyek ezekkel foglalkoznak. Az a legszebb a dologban, hogy egy rakás vicc problémafelvetése

teljesen lefedi az említett filozófiai részterületeket. (Merő véletlen volna? Vagy mégiscsak létezik egy intelligens Tervező?) És még valami. Azért is olyan bámulatos az egész, mert amikor az előadás után zavarodottan kitámolyogtunk a teremből, és meg voltunk győződve róla, hogy sohasem leszünk képesek kiigazodni ezeken a szédítő teóriákon, odacsapódott hozzánk egy végzős hallgató, és elmesélte a viccet arról, hogy Morty hazaér, és feleségét meg a legjobb barátját meztelenül találja az ágyban...

„Na, *ez* a filozófia!” – szögezte le.

Mi a magunk részéről ezt nevezzük *filogegnek*.

THOMAS CATHCART

DANIEL KLEIN

2006 augusztusa

METAFIZIKA

A metafizika a Nagy Kérdésekkel foglalkozik:

Mi a lét? Mi a valóság természete? Van-e szabad akaratunk?

Hány angyal tud táncolni egy gombostű fején?

És hány kell egy villanykörte kicseréléséhez?

www

DÉMÉTRIOSZ: Valami nyugtalanít mostanában, Theón!

THEÓN: Micsoda?

DÉMÉTRIOSZ: Mi az értelme ennek az egésznek?

THEÓN: Milyen egésznek?

DÉMÉTRIOSZ: Hát, tudod, élet, halál, szerelem – ez az egész hóbelevanc.

THEÓN: Miből gondolod, hogy bárminek is van értelme?

DÉMÉTRIOSZ: Mert lennie kell. Különben az élet csak...

THEÓN: Mi?

DÉMÉTRIOSZ: Most innék egy pohárka úzót.

www

Teleológia

Van-e célja az univerzumnak?

Arisztotelész szerint *minden* élőlény rendelkezik egy belső céllal (*telosz*), amit be kell teljesítenie. A makk *telosza* a tölgyfa. Ez az, amivé egy makk hivatott válni. A madaraknak is van belső céljuk, a méheknek is, sőt azt mondják, Bostonban még a babnak is akad. Mindez része a valóság szerkezetének.

Ez talán még elvontan hangzik, ám a következő viccben a nagyfi lehozza a *teloszt* a földre.

Mrs. Goldstein épp az utcán sétál két unokájával, amikor összefut egy ismerősével, aki kíváncsi, hány évesek a gyerekek.

Mrs. Goldstein így válaszol:

– Az orvos öt-, az ügyvéd hétéves.

Az ember életének is van *telosza*?

Arisztotelész úgy gondolta, igen. Szerinte az emberi élet célja a boldogság, ám ezt más filozófusok azóta is vitatják szerte a világon. Szent Ágoston hét évszázaddal később azt állította, hogy az élet *telosza* az Isten szeretete. Egy 20. századi egzisztencialista számára pedig, amilyen Martin Heidegger is volt, az emberi *telosz* az, hogy ne hazudjunk önmagunknak a valódi emberi állapot és különösen a halál kérdésében. *Boldogság? Milyen sekélyes ötlet!*

Az élet értelmével kapcsolatos viccek olyan gyorsan szaporodtak, amilyen mértékben a róla szóló elméletek, utóbbiak pedig ugyanolyan ütemben sokasodtak, ahogyan a filozófusok.

Egy igazságra szomjazó ember megtudja, hogy India legmagasabb hegycsúcsán él az ország legbölcsebb guruja. Elvándorol hát a hegyig, átkel a szakadékokon, felkapaszkodik a meredek sziklákon, és mire a csúcsra ér, tele van

sebekkel meg zúzódásokkal. De végül meglátja a gurut, aki lótuszülésben ül a barlangja előtt.

– Ó, bölcs! – szólítja meg. – Azért jöttem hozzád, hogy megkérdezzem, mi az élet értelme.

– Ja, az élet értelme... – felel a guru. – Az élet értelme a teásbögre.

– Micsoda? Azért zarándokoltam idáig, hogy megtudjam a nagy titkot, erre te azt állítod, hogy egy teásbögre?!

A guru megvonja a vállát.

– Akkor talán mégsem a teásbögre.

A bölcs belátja, hogy a *telosz* megfogalmazása elég rázós ügy, ráadásul ízlések és pofonok...

Különbséget kell tennünk az élet *telosza* – hogy az embereknek mivé *kellene* válniuk –, illetve az egyéni célkitűzéseink között – hogy egy adott személy mit *szeretne* elérni az életben. Az alábbi adomában Sam, a fogorvos vajon tényleg az élet univerzális célját keresi, vagy egyszerűen csak a saját feje után megy? Anyukájának mindenesetre pontos elképzelése van arról, hogy mi is a valódi *telosz* a fia életében.

Egy philadelphiai fogorvos, Sam Lipschitz elutazik Indiába, hogy megtalálja az élet értelmét. Hónapok telnek el, és édesanyja egy szót sem hall felőle. Végül repülőre ül ő is, és Indiába érve megtudakolja, hogy ki ott a legbölcsebb ember. Egy ásrumba irányítják, ahol az őr felvilágosítja, hogy egy hetet kell várnia a guruval való találkozásra, és akkor is csak három szót intézhet hozzá. Az asszony tehát várakozik, és ezalatt gondosan készül a közlendőjére. Amikor végül beengedik a guruhoz, csak ennyit mond neki:

– Sam, gyere haza!

Ha megnézzük egy lexikonban a *metafizika* szócikket, azt találjuk, hogy a kifejezés Arisztotelész egyik értekezésének a címéből ered, és hogy azokkal az absztrakt kérdésekkel foglalkozik, amelyek a tudományos megfigyeléseken túl (*meta*) merülnek föl. Ám itt a *post hoc hokum* esetével állunk szemben. Valójában Arisztotelész nem használta a „metafizika” terminust, habár könyve tényleg olyan kérdésekkel foglalkozik, amelyek túlmutatnak a tudomány hatáskörén. A kifejezést Arisztotelész összegyűjtött műveinek egyik szerkesztője találta ki az időszámításunk szerinti 1. században, aki azért választotta ezt a címet, mert az értekezés rögtön a *Fizika* vizsgálódásai után (vagyis azon „túl”) következett.

Esszencializmus

Mi a valóság szerkezete? Milyen konkrét tulajdonságok teszik a dolgokat azzá, amik? Vagy, ahogy a filozófusok szokták megfogalmazni: Mely tulajdonságok teszik, hogy egy dolog nem az, ami nem?

Arisztotelész megkülönböztette az *esszenciális* (lényegi) és az *akcidentális* (esetleges) tulajdonságokat. Az előbbi tulajdonságok azok, amelyek nélkül egy dolog nem az lenne, ami, az utóbbiak pedig azt határozzák meg, hogy a dolog éppen hogyan létezik, vagy *milyen*, de nem azt, hogy *mi*. Az észhasználat például az emberi lét lényegi eleme, és miután Szókratész ember volt, a racionalitás alapvető része volt az ő emberi létének. Észhasználat nélkül még

csak emberi lény sem lehetett volna, nemhogy Szókratész. Viszont Szókratésznek az a tulajdonsága, hogy turcsi az orra, pusztán a véletlen műve volt, a pisze orr csak azt írja le, miként nézett ki Szókratész, de nem lényeges a tekintetben, hogy mi vagy ki volt ő. Másképp fogalmazva, ha Szókratészből elveszük a racionalitást, többé már nem Szókratész, ám ha egy plasztikai műtéten esik át, attól még Szókratész marad, csak másmilyen orral. Erről jut eszünkbe egy vicc.

Amikor Thompson betöltötte a hetvenet, úgy döntött, életmódot változtat annak érdekében, hogy minél tovább éljen. Szigorú fogyókúrába kezdett, kocogott, úszott és sokat napozott. Három hónap alatt tizenöt kilót fogyott, leadta a pocakját, és csak úgy domborodtak a mellizmai. Immár karcsún és napbarnítottan elhatározta, hogy az egészséget egy divatos új frizurával koronázza meg. Ám amint kilépett a fodrászathoz, elütötte egy busz.

Ahogy haldokolva feküdt, felsóhajtott:

– Istenem, hogyan tehetted ezt velem?!

Mire egy hang a mennyből:

– Az igazat megvallva, Thompson, nem ismertelek meg.

Szegény Thompson megváltoztatta néhány akcidentális tulajdonságát, de attól ő még esszenciálisan az maradt, aki volt – mindkét előfeltétel elengedhetetlen a vicchez. Azért elég ironikus, hogy az egyetlen szereplő, aki nem ismeri fel őt, maga Isten, akiről pedig úgy tartjuk, hogy esszenciálisan mindentudó... A lényegi és esetleges tulajdonságok közti különbségtételt számos más vicc is felhasználja.

Abe: Sol, van egy találós kérdésem! Mi az: zöld, falon lóg és füttyül?

Sol: Szabad a gazda.